

A nemzet fogalma, avagy multikulturalitás a XXI. századi Európában

Soóri Sándor felkérése rakom sorba gondolataimat mint olyan ember, akinek életét áthatotta, eszmélkedéseit és döntéseit mélységesen befolyásolta ez a fogalom, a nemzet érdeke. Mi lesz a nemzettel a jövőben?

Az Európai Unió létrejöttével új rend¹ született az európai kontinensen. (A Bécsi Kongresszus, Versailles–Trianon, Potsdam, Málta(?) után ez nem újdonság!) Az európai politikai térkép sajátságosan rajzolódott át. Az új sok vonásában egy régi-régi vetületének látszik. S fő jellemzője, hogy ez az új rend társadalmilag, vagyis a társasság rendjében – reményeink és a valóság előjelei szerint – nem sikklik félre valamiféle massa-, tömeglét, bizniszség felé.

1.

Az európai ember és világa – úgy fest – nem lesz egyszerű piaci portéka, mint ahogy gazdasági létében ez a helyzet fenyegetően kialakulni látszik. (Ezt hívják *globalizációnak*.) Elválasztható lesz-e egymástól hosszan a kettő: a humán-kulturális és a gazdasági egzisztencia? Nem süllyed-e mélyre az emberi lét szintje a gazdasági szempontok túlsúlyától?

Saját gazdasági, gazdaságpolitikai gondolatrendjének megvalósításáról mintha valójában lemondott volna Európa. Ez a saját európai hagyományrenden és logikán alapuló gazdaság- és társadalmpolitikai eszme a háború utáni Németországban született meg, s itt kezdődött meg nagyon sikeresen a megvalósítása: a *német gazdasági csoda*. Ludwig Erhardt német gazdasági professzor, miniszter s Adenauer után két évnyi időre Németország kancellárja a *szociális piacgazdaság*² nevet adta neki. Ezt a társadalmi jóra ügyelő piacgazdasági szemléletet mintha most elsöpörte volna a nyereségvágyát világméretű piaci gondolkodásban, globálisan érvényesítő tőkeérdekeltség.³

Az európai integráció a gazdasági térről mindinkább átkanyarodott a társadalmi, politikai-közéleti térre. A gazdaságban megelégedett a közös piac létrehozásával, s ezen nem is leplezetlenül, néha sértően kerültek előtérbe a munkaerő-piaci

* A Magyar Köztársaság svájci nagykövete 1990–1994 között, a Budapest, Corvinus Egyetem, Társadalomtudományi Kar, Nemzetközi Tanulmányok Intézete tanára, a Budapest-Fasori Evangélikus Gimnázium igazgatója.

vonatkozások. Ezen a társadalmi, kulturális, szocio-kulturális és politikai területen a nemzet megmarad, sőt – jellegében, funkcióiban megváltozva (elsősorban kulturális létében) – határozottan meg fog erősödni. Meg kell, hogy erősödjék, mert az adminisztratív, mondjuk ki nyugodtan: hatalmi, államhatalmi fenntartási eszközei eltűnőben vannak.⁴ Az állami összefogó kapcsok lazulásával most derül ki igazából, életre erős-e egy nemzet, vagy csak kényszerű adminisztratív hatalmi tákolmány (volt)-e.

Az Európai Unió szervezetileg és működési rendjében – távlatosan – nem a nemzetre mint állami egységre épül fel, hanem a kistérségekre és a régiókra.⁵ Az európai államiságok zömében mint birodalmak és később mint nemzetállamok is ilyen – konföderatív és föderatív – szerkezetben működtek. Szövetségek voltak, mint Németország, Olaszország, Spanyolország és a többi kisebb állam is (Ausztriától a Benelux Államokig). Nekik sok és lényeges tekintetben az Európai Unió létrejötte egyrészt visszatérés a múlthoz, másrészt a működési realitásuk elismerése, valóság.

Más, központi állami működéshez szokott etnikai-kulturális csoportok (még akkor is ehhez szoktak, ha évtizedekig csak vágyakoztak rá, mint a magyar közösséget körülvevő népek vagy akár a magyarság is) új létformaként kell hogy megéljék az új európai rendet. Meg kell találniuk (meg kell találnunk) a nekünk, fennmaradásunkhoz szükséges létezési formát, rendszert és rendet ebben az új európai tér-ségben. Ráadásul tudnunk kell, hogy ez a nemzeti megmaradási igény nem kispépi, belénk csontosodott egzisztenciális félelemből sarjad, hanem európai közös igény.⁶

Európai *terv*⁷ és *igény*. Az, amit angolul *diversity of Europe*-nak – németül svájci gyökerekre visszatérően *Vielfalt von Europának* mondunk –, vagyis hogy egyik alapvető jellegét megőrizve Európa sokszínű, sokrétegű, sokféle maradjon. Edgar Morin *Pansée l'Europe* című, az elhagyott század nyolcvanas éveiben írt művében ezt az európai alapjellegét *dialogikusságnak* nevezte. Dialogikus jelleg az, hogy az európai gondolkodás rendjében az események, a felfogások, s még a személyek is ellentétben állnak egymással, „feltételezik és kiegészítik egymást”. Gondoljuk el – mondja Morin – a szikár, engedhetetlen elviségű Don Quijotét az ő kerekded és engedékeny, békülékeny Sancho Pansája nélkül.

Ez a dialogika tartja széles szárnyain, ellentétpárjain Európát,⁸ ezen a különbözőségeken nyugvó összefogáson nyugszik Európa egyensúlya és „belső stabilitása”.⁹

2.

Mi tehát a dolgunk, ha az új európai rendben – magunk és Európa igényeinek eleget téve – nemzetként meg óhajtunk maradni? Biztatásul és vizsgáztatásul le kell szögeznünk, hogy más megmaradásra nincs módunk. Kétkedők és például a Herder-féle jóslatra hivatkozó szkeptikusok és mindennemű könnyes kesergők és hazaelsírástó igazi bánatára hangsúlyoznom kell, hogy *nincs mód magyar nemzetalálra!*

Európa ezt nem akarhatja, s nem is akarja!

Mert a nemzet ezentúl nem egy ország határai közé rekesztett térben – formálisan, államilag, adminisztratíván – fog létezni, hanem – amint ez évszázadok óta, a magyar és nagyon sok más, birodalmi vagy szuverén államisággal nem rendelkező nemzeti közösség esetében alaphelyzetként megszokott dolog – a kultúra, a szellem tartománya fogja kirajzolni és megteremteni ezt a hazát.¹⁰ Sok fogalom átváltozásával és még több fogalom születésével fog járni ez a korszakváltás, amely a XX. század nyolcvanas éveinek végén csupán elkezdődött. A valódi változás most folyik, most hömpölyög át az egyéni tudatok és a közgondolkodás terein. Jól látják ezt az angol nyelv világából hozzánk érkező terminus technicusból: Ott nem született új fogalom a „rendszerátváltás”-ra, hanem csak az egész váltás, változás folyamatára: *transition period*juk azt jelenti, azok az éveket, vagy évtizedeket, amely (az európai) világtrend megváltozásával 1989–90-ben megkezdődött. Az új politikai helyzeten alapuló politikai rend kialakulása folyamat. A gondolati folyamat, a közgondolkodás rendszeres átgondolása különösen hosszú átmeneti időt igényelő folyamat, A „*Mauer in den Köpfen*”, a *fal a fejekben* még nem omlott le, áll és elválaszt.

Nem vitás, hogy a fogalmi rendszerek változása egymáshoz igazodása és egy új európai fogalmi rend kialakulása komoly értelmi és értelmezési korrekciókra fogja kényszeríteni Európa immár határtalanul egymással élő népeit. Kényes szó és fogalom marad-e sokak számára a *nemzet*, milyen közösségekre fog vonatkozni a *kisebbség* és a *nemzetiség*, hol, milyen tartományokban fog érvényben maradni vagy érvényre jutni az *autonómia*, milyen tartományokban tartják tiszteletben a *szuverenitást*. Mi számít majd *szegregációnak* vagy *idegengyűlöletnek*,¹¹ s mi lesz jogos közösségi (nemzeti?) *érdekvédelem*? Vissza fog-e térni a szalonképesség körébe sok értelmes fogalom, amelyek a XX. század lidérces világában negatív tartalmúak, vagy éppen tabuk lettek? Mint a nietzschei „Übermensch” fogalma¹² vagy a „nyelvi világkép”, a „nemzet” szóhoz társuló számos vonatkozás szavai, vagy egy, a hitleri rögeszmében különösen kificamodott fogalom: a „*Lebensraum*” (élettér). Bekerül-e sok régi és új fogalomérték az európai közgondolkodás lexikájába.¹³

Szellemi élettér szab teret a jövőben minden európai kultúrának. Ezek a nyelv-szellemi terek nemegyszer túlnyúlnak Európán. A passai egyetem *KulturraumWirt-kurzusán* már másfél évtizede a *kulturális térségekről* egy egységben, egy *Studiengang* menetében tanulják a hallgatók a nyelvileg és kulturális egybekapcsolódó ismereteket. Az angol nyelv kulturális terében természetesen Ausztráliát, Új-Zélandot, USA-t és Kanadát is. Egy *Studienrichtungban* Portugáliát és Brazíliát. Franciaországot és Kanadát. És persze egy belső konfrontatív egységben Németországot, Ausztriát és Svájcot. Ezek jogi, gazdasági és kulturális kompaktstúdiumok. (Magyarországon sajnos értetlenségbe – a Tudományos Minősítő Bizottság értetlenségébe – ütközött egy ilyen komplex szak bevezetése. Szinte jóvátehetetlen bűn! A Budapesti Corvinus Egyetem Nemzetközi Tanulmányok szakja ennek az eredetileg *passai Kulturraumstudien* szaknak a csendes magyar változata. De hatékonyságban, a kulturális egységek szimbiotikus megteremtésében messze elmarad Passautól.)

3.

Európa s az európaiság – a napi életvitel kultúráján keresztül éppen úgy, mint a magaskultúrák vagy a kereszténység révén – így tágult, nyelvei anyagán át, világméretűvé. Ez a mi Európánk, az európaiság természetes globalitása. Európa igazi jelenléte, ereje és fontossága!

Vén kontinensünkön európai nemzeti kultúráink megdöbbenő új élményként fognak találkozni a XXI. századi adminisztratív-állami határtalanságban. Ha okosan élünk az új európai világban, a benne nyíló lehetőségekkel, egy ma még felfoghatatlan és felmérhetetlen következményű együttélés, egy magas rendű európai szimbiózis fogja kezdetét venni. Újra hasonlóan ahhoz, ahogy együtt éltek itt szinte az Európa előtti időktől fogva különböző nyelvű és kultúrájú népek Európa egy-egy régiójában. A kistérségek Európája megőrzi-e a *nemzetiség* fogalmát, vagy a „sokféleség az egységben” alapsejtjei lesz minden elkülönülő közösség?

A mai népességi helyzetre rátelepülve a máris megkezdődő munkavállalási, lakóhelyváltoztatási-átköltözési s egyéb mozgásfolyamatok¹⁴ következtében elsősorban nyelvi-kulturális, és ne kerüljessük a szót: *etnikai különbségű népcsoportok* fognak egymás közelébe, együttélési közelségbe kerülni.

Európa számos régiójában hirtelen felszabaduló elszigeteltségükben együtt fognak élni azok, akik a korábbi erőszakos határmegszabások miatt egymástól – sokszor teljesen – elszakítva élnek. Összeforrnak-e a szétszakított szellemi és gazdasági kapcsolatok, mint egy széttépett test inai? „Mikor *fogunk tudni újra összefogni tudni?*” – így szakadt ki Móricz Zsigmondból ez a kérdés *Erdély* című nagyregényében. Az, amit egy felvidéki (szlovákiai) magyar író¹⁵ így fogalmazott meg: „Magyarországról *kiszakadva Európa lett a hazánk*”, most minden nemzeti kulturális közösség helyzete – Európában.

4.

Ezek az *eurorégiókban*¹⁶ létrejövő közösségek nem feltétlenül jelentenek „nemzetújraegyesülést”. Egy nyelven és ugyanazon nyelvi kultúrán belül fokozottan fognak mutatkozni interkulturális *jegyek*. Eddig is számos példa bizonyítja, hogy egy nyelven és egy nyelvi térségen belül is lehetnek elemi erejű különbségek. A német újraegyesítés óta – a kezdeti eufória után – a háború után megélt idők, élmények mutatkoznak a fogalmi, nyelvi látásban mint leszaggatott és visszavarrt testrészek összeillesztésénél a sebhelyek. A visszaillesztési vonalak mentén a forradások.¹⁷

Az egyesült Németországban mind gyakrabban hangzik el a tréfás kérdés: „*Meg tudjuk-e érteni egymást annak dacára, hogy egy nyelvet beszélünk?*”¹⁸ A soknyelvűség és a sok kultúrájúság Európája most kerül igazi kommunikációs próbára. A megértés a tét. Európa akkor tud megújulni, ha a *diversity* (a különbségek, a különbözőségek) világát újra meg tudja teremteni. Ha a kultúra *melting potja* lesz, amelyben egymással keverednek, egymásra hatnak, de egymásban nem olvadnak fel a különféle elemek.

Még azok a kultúrák, kulturális ízek és anyagok is részesei kell hogy legyenek ennek a kavargó *egymássalágnak*, amelyek most kerülnek bele a – régi oldó de különtartó anyagokkal – forgó európai *kultúrameverőbe*.¹⁹ „Különválva egybeforni és egybeforrva különválni” – írta ezt meg harminc éve egy erdélyi költő (Páskándi Géza). Másképp Amerika lesz Európa sorsa. Ami nem minőségi megállapítás, hanem éppen csak annyit jelent: (már) nem lesz Európa.

Ehhez azonban tiszta és együtt-, egymással és egymás mellett élésre képes erős nemzeti kultúrákra van szükség. Európa eme lényege is jellegzetes önellentmondás. Az európai identitás lényege ugyanis ez az együttélni tudás, ez a *koegzisztencia-képesség*. Hiszen tiszta európai identitás nincs. Hiszen tudjuk: az Európai Parlament pártjainak többsége még a zsidó-keresztény kultúra összeabroncsozó tényét is megtagadta az alkotmány elfogadásakor.²⁰

5.

Sokfelől érkező szkeptikusok legyinthetnek persze, s kételkedhetnek, Huntingtonra hivatkozva még a nagy különbségek miatt végzetes crash-sel bekövetkező világvégét is jövendölhetnek. Európa halálát más forrásokból merítve még inkább megidézhetik. Beszélhetnek – mint francia tudósok – a sokmilliós és feltarthatatlannak tűnő idegen égövi bevándorlások, a migráció miatti *L'Europe sans les Européennes* víziójáról, az *európaiak nélküli Európáról* vagy – a gyermekszületések számának dermesztő visszaesése miatt kihaló Európáról, mely rémisztő jövőlátások szerint majd mint egy *skanzen*, mint egy *kibalt múzeum* vegetál tovább.

Mindez hiába tény és igaz. Megalapozottnak látszik minden félelem. De a kihívás tétje ma nem felsőbb hatalmaké, hanem az európai nép(ek)nek címzett sorskihívás. A demokrácia európai kérdése. Európa most lett valójában az európai embereké. Annyi dinasztikus háborúskodás, évszázados őrlő marakodás és gyűlölködés után Európa most lett *közös terv*, melynek megvalósítása most először igazából az európai emberek feladata. Azoké is, akik akár tegnap telepedtek ide, vagy akik ma még Ázsiában vagy Afrikában töprengenek, s holnap fogják rászánni magukat arra, hogy áttelepüljenek, hogy európaiak legyenek.

A kérdés az, hogy megmarad-e Európa szellemi és erkölcsi (igen: erkölcsi!), vagyis kulturális nagyhatalomnak Földünkön. Megmarad-e vonzereje, mely nem pusztán az anyagi bőség, hanem a szellem magnetikus hatalma. Az, hogy ma innen kiindulva számítjuk a földi időt, Krisztus feltételezett születési évétől mérve, hogy globális – a glóbuszon általános elterjedt – sugalomként köröz a zenénk, Mendelssohn, Mozart, Ravel, Chopin, Bartók és évadnyi koncertünk zenéje, hogy a szintén globális földi filozófia nagy részét európai elme teremtette, bizonyíték a múltra s a jelenre. De nagy kérdés, hogy Európának ez a *földközérdekű szellemi primátusa* megmarad-e a jövőben. Vagy míg a Föld gazdaságilag globalizálódik (tehát sematikusan egységesül), szellemileg széthasadozik darabokra. Elképzelhető, hogy egy központi elme helyébe sok központ lép, melyek között kérdéses lesz

a kiegyensúlyozott kommunikáció? Európának továbbra is szellemi központnak kell maradnia. Úgy kell kultúráját megtartva megújítani, hogy egy gazdasági szemléletű világ versenypályáin is megállja a helyét.

Jó lenne hinni, hogy a megértés globalizációja követi a gazdasági globalizációt. Nagy a veszélye annak, hogy továbbra is elanyagiasodik az európai ember értékrendje. Meggyőződésem, hogy csak erős értékrendjével képes Európa megállni. Ez az értékrend – úgy mondják a Lajtán túltól az atlanti szigetvilágig, hogy „értékek közössége”.²¹ Számunkra az egyik legfőbb kérdés ez: lesz-e Európának ereje magába fogadni (értékrendje elfogadására bírni) a bevándorló tömegeket? Lesz-e az európai kultúrában olyan erő, hogy – az Egyesült Államoktól kölcsönözve a szót – *melting pot* legyen? (Hiszen Amerika ettől és így lett erős. Most meg szemlesütve illik elnyelni az *asszimilizáció* szavát, s helyette nagy divat integrációt emlegetni.) S legvégül következik a biológiai effektus fő kérdése: beoltva az emberiség még termékeny ágaival, megkezdődik-e egyszer (valahára) az európai biológiai, populációs megújulás, ami a legtermészetesebb fennmaradási tényező mutatószámaiban fog megjelenni – népességének önmegújító szándékában. A születések számának legalább 2,2 –2,3 felé emelkedésében.

Európa életképessége népei életképességének a summája. Európai a népeivel is, ma sokkal inkább velük teremt demokráciát, mint valaha. Az európai demokrácia Európa létkérdése: képes-e a homo sapiens bölcs rendet teremteni és benne élni?

Mi, magyarok most egyetlen közösséggé vált a többi nemzeti közösséggel egyenlő esélyű és kötelemű nép vagyunk az egybezárt Európában. Ebben a körben kell mérnünk tetteinket és egész sorsunkat. Állami határok nélkül hirtelen (újra) egybeszakadtunk a környezetünkkel: bizonyos fokig, a magunk történeti útján mi is összetalálkoztunk a múltunkkal.

Európa népeinek ma egyik legfőbb azonossága, hogy mindegyiknek a maga módján kell megoldani sorskérdéseit. Külön-külön, de közösen. A svájciak sokrétű egységében: az egységes sokrétűséget.

6.

Ha azt mondjuk, hogy Európa sose volt annyira kérdés, terv és feladat, mint ma, a XXI. század küszöbén, akkor ez a jövőmondás vonatkozik a résznépeire is. Annak dacára, hogy az alaphelyzetben a középkori Európa rajzolódik újjá, az Unióban részt vevő népek mást és mást látnak a közös műben: feladatnak, kihívásnak, esélynek.

A kérdés, az elháríthatatlan kérdés az, hogy milyenek maradjunk, legyünk, mint nemzet! Hogy megmarad-e a nemzet a nemzetállamiság két évszázada után mint igény és mint valóság? Fentebb bizonyítottuk, hogy a kulturális nemzeti lét státusa jöhet csak szóba, amely az egyedi európai kollektív identitásnak része, egyik alkotó eleme.

Nemzeti közösségi identitásról szólva először Max Weberet szoktuk idézni. Weber elemzésében a nemzet olyan társadalmi (szociológiai) csoport, amelyik bizonyos közös jegyeket elvállal, illetve hisz e közös jegyek léteiben. Lényeges ismertetőjegynek tartja a közös nyelvet. Szerinte a nemzet több mint a közös nyelvet beszélők összessége. Ez a több az absztrakció, a szellem és a lélek kódja, a megtartó és egybentartó kultúra. Amikor egy közösség szellemi, erkölcsi és teljes működési reflexei egyazon szabály szerint működnek. Ezt a kultúrát nevezi egy svájci szociolingvista a *Betriebsgeheimnisse einer Gemeinschaft*nak, azaz: „egy közösség titkos működési titkainak”.

Ami a svájci esetben éppen hogy nem a nyelviségben jelenik meg. A nyelviségek, a három nagy európai nyelvi közösség perifériáján, egyedi szabályok szerint szerveződő svájci kultúra éppenhogy erőteljesen és jellegzetesen nyomot hagy a svájci német, francia és olasz nyelvhasználaton. A szociokulturális külön tér lexikai-fogalmi is egyedi világot teremt. Ezek a *helvetizmusok* – nem tájnyelvek, hanem egy különálló kultúra világának a megjelenítői.

Egynyelvűségében a homogén magyar kultúra meghökkenve fedezi már most fel a „határon túli” évtizedek után a közvetlen kapcsolatban újra megjelenő magyar–magyar kommunikációban a disszonancia jeleit. A XX. századnak a magyarságra szerencsétlen forgandóságai, a kényszerű különválás, a más állami rendszerekben (a politikai kultúra is kultúra!) eltöltött évtizedek megértési nehézségekkel, félreértési buktatókkal tűzdelték tele a magyarságot közös megértéshez vezető utakat. Kicsit *ossi-wessi* helyzet jön létre a Kárpát-medencében is, azzal a különbséggel, hogy a magyar identitás két erős oszlopa – a nyelv és a történelem – kevesebb sérüléssel hozta a XXI. század küszöbére a különböző államiságokba és kultúrákba széttagolt magyarokat.

Erre a találkozási ponton azonban készülni kellene. Elfelejtve *rossz berögzöttségeket, hamis identitásponthozásokat*, melyek nem állnak meg az európai szellemi rendben (mint például a magyar sorspesszimizmus, a történelmi Nagy-Magyarország homályos víziója, Erdélyi Himnusz és hungarocentrizmus torzításai).

Ezzel szemben pontosan meg kell határozni, *melyek a magyar identitás pontos jegyei*, s melyek azon elemei, amelyek nélkül jellegtelené válik a magyar önismeret, az identitás. Az oktatás és a nevelés feladata az, hogy az általános emberi ismeretek és tudás elemei közé beültesse, beépítse ezeket az *entitásbeli hungarikumokat* a felnövő magyar nemzedékekbe.

Ugyanígy cselekszik, kell hogy cselekedjék a többi európai nemzet is. Nekünk meg kell értenünk őket, mint ahogy igényt tarthatunk arra, hogy ők is megértsék és akceptálják magyar magunkat. Megértés (a mások megértésének akarása) az első lépés afelé, hogy *európai identitás* alakuljon ki. Olyan *tolerancia* hassa át Európát, mely aktív. Amely nem legyint a másik csoport jellegeire, hanem meg akarja ismerni őket. Vagyis *aktívan toleráns*. Nyugodtan leszögezhetjük, hogy ez az európai identitás második jegye. (Az első a dialogika volt.)

Webert követve a második közösségalakító tétel lehet igaz Európára: az önálló politikai társadalom, a közösségről való gondolkodás azonossága. Az európai de-

mokrácia. Ami a kultúrának egyik tényezője. A kultúra – az életreflexek és a társadalmi nézetek azonos irányultsága – elég kapocs ahhoz, hogy megszülessen egy „európai összetartozás-tudat”. Ez részben racionális, részben érzelmi kérdés.

Az európai identitás már létezik, megvan, csak föl kell fedeznünk, tudatosítanunk kell magunkban. Ki kell tudni állni érte éppen úgy, mint a nemzeti hovatarozásért. A nemzeti tudat úgy létezik, hogy beborítja létezésünket („*unser Sein*”) egy érzelmi-értelmi, érzelmi háló. Ugyanilyen háló kezd körénk fonódni európai létezésünkben is. Ha figyelmesen tanulmányozzuk a középkori Európát, meg fogjuk érteni, hogy az Európai Unióval visszatérünk egy alaprendhez.

Mint Clair Demesmay megkérdezik még sokan és sokszor, hogy *létezik-e európai identitás*, hogy lesz-e majd *európai nemzet*?²² Lesz-e a háború utáni bölcs belátásból és humánumból megindult európai integrációból olyan összetartozás-tudatú közösség, mint a külön *Landokból* és *payekből* megszületett az 1291-ben a Vierwaldstättersee fölötti Rütli mezején aláírt *Bundesbrief* óta eltelt évszázadokban Európa egyik kevésbé emlegetett, ám annál *sikeresebb integrációja*?

A közös emlékezés, az európai történelmi tudat lehet az európai identitás alapja. Abban is, mint a nyelviségben, türelmesen megférnek egymás mellett különféle szemléletek. A lényeg itt is, mint a nyelvek esetében, a *tolerancia*. A másik a *más-ság iránti érdeklődés*. Az európai kultúra létének egyik sajátossága, hogy igényli a nemzeti kultúrák létét.

Az európai identitás a nemzeti identitások szintézise (lesz). A társadalmi, jogi, gazdasági s főként kulturális-szociokulturális kommunikációval már megkezdődött az európaiság fogalmának kiművelése.

7.

A kettő – a nemzeti és az európai identitás és kultúra – egymással nem ellenkezik, hanem egymást erősíti. Hogy a nemzet gyermekei – különösen a magyar nemzet gyermekei is – megértsék az Európai Unióban megtestesülő európaiság valóságát, meg kell tanulniuk másként gondolkodni. Úgy, ahogy Morin írta könyvét, a *Pensées l'Europe*-ot. Ennek a kívánságnak a magyar fordítása nem az, hogy európaiasan gondolkodni, hanem *európagondolkodásra* szert tenni. *Európalétben* megismerni és folytatni az életet.

8.

Ma nem az nemzeti érzelmű ember, aki szépen beszél a magyarságról, hanem aki miközben szépen beszél a magyarságról, elsajátítja ezt az európagondolkodást is. Így egyszerre európai az, aki a magyarságában, mélyen és hitellel, igazán él.

Nemzettudat és európaiság egybeötvöződik a kulturális identitások tereiben.

A nemzetépítés is éppúgy építkezés mint az Európai Unió. Noha a *nemzettudat* érzés és érzület, de éppúgy szervezet is, mint az Európai Unió. Mindkettő *organizáció*. Közös terv és együttélési technika. Nem pusztán szó, hanem szellemmel és távlatlalt töltött realitás. Együttműködés. De – hangsúlyozom – persze érzület is. Érzésharmonizáció és kultúra. Az együttműködés, a közösséghez tartozók együttműködési szabályrendje. A kultúra nem más, mint ennek a közös rendnek a szabályozója

Európa addig marad fenn, amíg nemzeti kultúrái jelzik a világnak, hogy ez itt Európa! Az Európai Unió addig marad fenn, amíg ennek az európaiságnak szervezeti rendet, működési képességet és biztonságot ad.

J E G Y Z E T E K

- 1 Mint Európa történetében nagy háborúk és olyan békekötések után, melyek átrajzolták kontinensünk adminisztratív, uralmi, hatalmi térképét, és nagyon sok esetben involválták a következő háborút. Most, ez az európai belső globális rendezés kiöli a háború lehetőségét. Legalábbis az Európán belüli háborút.
- 2 Magyarra fordítása jelzi, mennyire nem értjük magyar földön, mi fán terem a *szociális* piacgazdaság. Hiszen a német eredetiben *társadalmiasult*, a társadalom menetébe szervesen beillesztett gazdasági koncepcióról van szó, s nem holmi szociális segélyezéssiről. Svájcban ma is különféle százalékok s más, a nyereségből levont hányadok kerülnek speciális kasszákba. A társadalom kiegyensúlyozott rendjének fenntartását nem adományok, hanem a működő gazdaságban születő segélyezési források, az *Ausgleichskassen* segítik.
- 3 Ha a magyarra nehezen lefordítható német *Mittelstand* szót halljuk, tudnunk kell, hogy a társadalom gazdasági sikereiben is érdekelt lakosságrészről beszélünk, mely a globalizációnak mintegy ellenfogalma. A társadalomnak az a rétege ez, amely tulajdonos, s nemcsak adófizető, hanem alkalmazottjai vannak. Tehát a társadalmi és gazdasági terhek viselője is. Nemcsak élvezi a jólétet, hanem szolgálja is a közjót. Ennen a rétegnek az arányszáma olyan fejlett országban, mint Svájc elérheti a 60 százalékot. Magyarországon ennek esetleg ötöd-hatodrésze csak, s kényeszerű adófizetési gyakorlata vagy morálja közismert.
- 4 Erre mondják a hagyományos nemzetállami állapottól nehezen búcsúzó tudósok és politikusok, hogy veszőben van a nemzeti szuverénitás. A szubszidiaritás fogalmát elsősorban erre az – Európai Unió–nemzetállam közötti – kapcsolatra vonatkoztatják a legszívesebben, holott ennek szubnacionális működtetése és az európai integrációba való bekapcsolása lenne az igazi célja.
- 5 Egyetérthetünk a jövő Európai Unióját elemző egyik fiatal tudóssal, amikor az uniós anyagokra lapozva a következőket írja: „A többszintű Európai Unió működését a vertikális elosztásban a szubszidiaritás elve, a horizontális hatalommegosztásban viszont egyre inkább a partnerség (önkormányzatok, gazdasági és szociális partnerek, civil társadalom) és a szolidaritás elve irányítja.” (Soós Edit: A „bootom-up” épülő Európa, In *Szubszidiaritás és szolidaritás az Európai Unióban*. OCIFE Magyarország–Faludi Ferenc Akadémia, Budapest, 2006.) 137.
- 6 Az Európa Tanács Bordeaux-i Nyilatkozatában már 1978-ban ez állt: „Az igazgatási funkciókat a lakossághoz legközelebb eső szinten kell megoldani, magasabb szint csak akkor jelenhet meg, ha a feladatot nem lehet alsóbb szinten koordinálni vagy megoldani.” (idézet i.m. 131.)
- 7 Érdekes, hogy németül az *Entwurf* szót használják erre az európai tervlétre. A *Plan* statikusságával szemben ebben a szóban a folytonos mozgás, cselekvés, változtatás igénye és ténye is benne foglaltatik. S az még, hogy az *Entwurf* szó az építészet szava: nemcsak terv, hanem alap is, amelyen egy épületegész nyugszik.
- 8 Mint „az Európét szélesre ágazó szarvain repítő bika”...
- 9 „ob Europa zu einem wirtschaftlichen und politischen Zusammenschluß gelangt, der ihm Eigen-gewicht und innere Stabilität verleiht...” – írta Konrad Adenauer.

- 10 Joggal juthat eszünkbe itt Illyés Gyula szituatív metaforája: „Haza a magasban.” Mindenesetre: adminisztratív módon kijelölt államhatárok nélküli kulturális hazaként.
- 11 A svájci német nyelvben új szavak kerültek forgalomba (nagyobb érvénnyel, mint Németországban, hiszen itt a *Fremdenanteil* ötször-hatszor nagyobb, mint a „nagy kantonban”): például a *Fremdbestimmung* szinte észrevétlenül tisztára mossa a *Fremdenhaft* tartalmát (az *idegengyűlöletet* az *idegenek általi meghatározottság*).
- 12 Az Übermensch – a Zarathustra fejtegetéseiből kiderül – a minden nap jobbá válni akarás igényét fel-fogó és érvényesíteni akaró ember: „Der Mensch ist etwas, das überwunden werden soll.”
- 13 A Passaui Egyetem egyik legkedveltebb szakirányát – tizenöt éve – Kulturraum (kulturtér)-tanulmányoknak nevezik, s a végzett hallgatók neve Kulturraumwirt, ami egy-egy nyelvhez tartozó kulturális térségben való szakképzettséget jelent.
- 14 Migráció – ez a szó tartalmazza a század Európájának legtöbb nyitott kérdését, bizonytalanságát.
- 15 Fábry Zoltán
- 16 Magyarország hét régiójából – előbb vagy utóbb – hat lesz eurorégió. Erre fel kell készülnünk – szomszédainkkal együtt, akikkel elkerülhetetlen és természetes lesz a közösség. Annál is érzékenyebb ez a kérdés, mert kényes határok tűnnek el, s az areális egyesülésnek még csak az újra-egyesülésként való emlegetése is érzelmeket sért. Számba vehetnénk, mi sérti a magyar érületű embereket a múltból, a jelenben. Érdekes lenne összeállítani – nemzetről nemzetre – egy európai érzékenységi listát indokokkal, megjelölt okokkal, tényszerű háttérleírásokkal.
- 17 Reményik Sándornak, a Végvári álnéven magyar „korfájdalmak felzokogó” erdélyi költőnek a második bécsi döntés után írt Korszerűtlen versei fejezik ki ezt a már akkor is erőteljesen megmutató magyar-magyar különbözőséget: „Ma nem tudok a tömegekkel menni. / Történ nézem lengő zászlóikat – / Hiába a mieink. / Elvesztettem valahogy magamat. / Valaki fiókjában otmaradtam / tépett, titkolt / Lobogni nem tudó / Magyar zászlódarab. / A halk magyarság maradt az enyém.”
- 18 Holott mind magyarul, mind németül – miként a legtöbb nyelven – létezik az a kifejezés, hogy „egy nyelven beszélni”.
- 19 Egy zörgő-forgó betonkeverőt látok magam előtt...
- 20 Ebben a kérdésben a magyar pártok – ritka egyesség – a zsidó-keresztény hagyományok megemlézése mellett szavaztak.
- 21 Leginkább németül használatos a fogalom: *Wertegemeinschaft*.
- 22 Les Európéens existens-ils?